

PAŽYMINIO ŠALUTINIAI SAKINIAI, SUSIJĘ SU KELIAIS PRIJUNGIAMAISIAIS PAMATAIS

Vytautas BŪDA

Įvedamosios pastabos

§ 1. Sakinių prijungimas yra vienas iš tų lietuvių kalbos sintaksės barų, kur dar nemaža tyrinėtinų klausimų, problemų. Viena iš tokių problemų yra ir šalutinio sakinio ryšiai su keliais prijungiamaisiais pamatais¹.

Pats terminas prijungiamieji **pamatai** yra naujas, pirmą kartą pavartotas šiame straipsnyje. Jis apima visus sintaksinius vienetus (pagrindinius vienanarius neišplėstinius sakinius, įvairias pagrindinio sakinio dalis), su kuriais esti susijęs šalutinis sakiny:

1. Kas išmintingas ir darbštus, – **nesigiria**, to darbus žmonės vis tiek pamato Slnt. 2. o karo metais **prisiglaudė** Vilniuje, kur jį, iškankintą kalėjimų, pakirto liga Švtr 1966 20 6.

Pateiktame straipsnyje tie prijungiamieji pamatai tolygūs žodžiams, kuriuos pažymi šalutinis sakiny:

3. Trobelė buvo išklota **stirny kailiais** ir **patiesalais**, kurie tuo pačiu laiku tarnavo grindų ir suolų vietoje BlčknHfP 289.

Jeigu šalutinis sakiny susijęs su tokiomis pagrindinio sakinio dalimis, tarp kurių yra atributyviniai arba apozityviniai ryšiai, tai šalutiniam sakiniui prijungiamaisiais pamatais eina tiek pažymynys arba priedėlis, tiek ir jų pažymimasis žodis. Taigi, norint išvengti terminų painiavos, ir įsivestas šis terminas „prijungiamieji pamatai“.

Pagaliau vieno bendro termino būtinai reikia tais atvejais, kai kalbama ne tik apie pažymynio, bet ir apie kitos rūšies šalutinius sakinius. (Juk, sakysim, papildinio šalutiniam sakiniui prijungiamaisiais pamatais eina ir veiksmažodiniai pagrindinio sakinio tariniai!) Pagaliau vieno bendro termino pagrindinio sakinio dalims pavadinti reikia, kaip matysime § 2, tuo atveju, kai tas pats šalutinis sakiny yra susijęs su viena sakinio dalimi atributyviniais ryšiais, o su kita – kokiais nors kitokiais sintaksiniais ryšiais (plg.: 1–2 pavyzdžius).

J. Balkevičiaus termino (vienarūšiai pagrindiniai sakiniai) čia aiškiai nepakanka, nes šalutinis sakiny, kaip jau matėme, gali būti susijęs ne tik su keliais pagrindiniais sakiniais, bet ir su keliomis to paties pagrindinio sakinio dalimis.

¹ Šį klausimą trumpai yra palietęs J. Balkevičius (žr.: DLK 174 „Prijungiamieji sakiniai su vienarūšiais pagrindiniais sakiniais“ ir BlkvDLKS 377. Taip pat žr. šio darbo recenziją Prgl 1963 7 170–172 „Naujas lietuvių kalbos sintaksės veikalas“).

§ 2. Visus šalutinius sakinius, susijusius su keliais prijungiamaisiais pamatais, galime suskirstyti į dvi svarbiausias grupes:

Vienai iš tų grupių priklausytų tokie pasakymai, kur kiekvienam prijungiamajam pamatui šalutinis sakinytis atstoja arba paaiškina skirtingos rūšies sakinio dalį.

Paimkime tokį pavyzdį:

1. Kas bus bolševikuojant, klausant radijo, plepant pastebėtas, **tas bus** mano ranka vietoj **nudėtas** (I), (to. – V.B.) šeima, vaikai ir giminės likviduoti iki devintos eilės (II) TTR I 216.

Čia šalutinis sakinytis **Kas bus bolševikuojant, klausant radijo, plepant pastebėtas** apibūdina įvardinį veiksni I pagrindiniame sakinyje ir kaip pažyminio šalutinis sakinytis yra susijęs su vienaarūšiais II pagrindinio sakinio veiksniais (aiškina numanomą nederinamąjį pažyminį – įvardį to).

Arba štai kitas pavyzdys:

2. Kas **neina** į mišką grybauti, **tas** ir girios **nepažįsta**, to akys ir musmirio nuo baravyko neatskirs šnkk.

2-jame pasakyme šalutinis sakinytis apibūdina įvardinį veiksni (tas **nepažįsta**) ir nederinamąjį pažyminį (to akys).

Taigi, šie šalutiniai sakiniai yra kartu ir veiksnio, ir pažyminio sakiniai.

Antra vertus, šalutinis sakinytis vienam prijungiamajam pamatui gali būti tarinio, o kitam – pažyminio šalutinis sakinytis:

3. Prancūzijos pajėgos neturės **tokių galingų raketų** ir **nebus tokios tobulos**, kaip kitų didžiųjų valstybių branduolinės smogiamosios jėgos tsp.

4. Žmonijos metraštyje nėra karo, kuris būtų buvęs toks **niokojamas**, nėra pergalės, kuri būtų laimėta **tokia brangia kaina**, kaip buvo Didysis Tėvynės karas ir pergalė šiame kare tsp. 5. Vyresnysis sūnus Beržas buvo toks **stiprus** ir turėjo **tokią taiklią akį ir kietą ranką**, kad iš lanko pataikydavo į skrendančią žuvėdrą, o miške ažuoline buože taškėdavo kelmus kaip kryžiaus karių makaules VnIPL 30.

Lygiai taip pat vienas ir tas pats šalutinis sakinytis vienam prijungiamajam pamatui esti papildinio, o kitam – pažyminio (6) sakinytis; kitame pasakyme šalutinis sakinytis tuo pačiu metu esti pažyminio ir aplinkybės (būdo – 7, 8; tikslo – 9) sakinytis:

6. Padariau **išvadą** ir **galiu patarti** kitiems, kad turėti gudrų pavaduotoją – neblogai Šlt 1964 11 14. 7. Jie tyčia privirė **tokio šiupinio**, **taip išmuilavo** vienas kitam akis, **taip** vienas kitam **pūtė į nosį**, pagaliau pletkų, plėšikų, šurpių vaiduoklių ir nabašninkų debesiu (**taip**. – V.B.) **aptraukė** žmonių bei vyriausybės protą, kad, sudrumstę vandenį, gaudė pačią riebiausią žuvelę CvrR XII 138. 8. Jis čia **tokią sėklą sėja**, **ties jos stengiasi prisėti**, kad paskui – papūsk prieš vėją... Šaukštai bus visi po piet MžltBP 89. 9. Norėčiau paklausti **jūsų nuomonės**, **pasitarti** su jumis, kaip mums padidinti laistomosiose žemėse grūdų gamybą iki 2 milijardų pūdų Ts 1964 219.

Dėl savo sintaksinės funkcijos tokie pavyzdžiai turėtų vadintis dvigubinais vardais. Taigi atitinkamai 1-jį ir 2-jį pavyzdžius reikėtų vadinti šalutiniais veiksnio – pažyminio, 3-jį – pažyminio – tarinio, 4-jį ir 5-jį – tarinio – pažyminio, 6-jį – paży-

minio—papildinio, 7-ji ir 8-ji — pažyminio—būdo aplinkybės, 9-ji — pažyminio—tikslo aplinkybės sakiniai.

Be to, tas pats šalutinis sakiny, priklausomai nuo savo ryšių su prijungiamaisiais pamatais, esti ir veiksnio—tarinio, veiksnio—papildinio, veiksnio—aplinkybių, tarinio—papildinio ir kitokių rūšių.

Kitai, tur būt, pačiai gausiausiai grupei, priklausytų tie pasakymai, kur šalutinis sakiny yra tik vienos rūšies, nors ir susijęs su keliais prijungiamaisiais pamatais.

Šiai grupei priklauso ir mūsų straipsnyje nagrinėjami pažyminio šalutiniai sakiniai.

§ 3. Straipsnyje, kaip pabrėžta ir antraštėje, ketiname panagrinėti tik pažyminio šalutinius sakinius, susijusius su keliais prijungiamaisiais pamatais. Tačiau ir tokie pažyminio šalutiniai sakiniai nėra vienalyčiai. Grupodami juos, visų pirma vadovavomės sintaksiniais prijungiamųjų pamatų savitarpio ryšiais.

Visų pirma išskyrėme tokius pasakymus, kur šalutinis sakiny esti susijęs su keliomis vienarūšėmis sakinio dalimis, kurios ir eina čia kalbamais prijungiamaisiais pamatais:

1. Buvo **tokia mada** ir **toks įstatymas** tame krašte, kad policmeisteriui turėjo būti pristatomos visos mirusių fotografijos CvrRXII 135. 2. Juo labiau, kad Niujorkas išlydi tave **tokiu lėktuvų užesiu** ir **žiburių plieskiniais**, jog paskui ilgai pasėdi lėktuve, kol atsikvoši (Blts) LM1965 3. 3. Atnešiau jums **bandelę** ir **sviesto puodynėlę**, kur mama davė MM 97. 4. O tėve, aš valdau **tokią karalystę** ir **tokią šalį**, kokių nei akys neregėjo, nei ausys negirdėjo KV 87.

Tačiau pažyminio šalutinis sakiny gali būti susijęs ne tik su vienarūšėmis, bet ir su nevienarūšėmis sakinio dalimis. Šis skyrius savo ruožtu suskyla į dvi dalis.

Pirmajai daliai priklausytų pažyminio šalutiniai sakiniai, susiję su prijungiamaisiais pamatais, tarp kurių pačių yra paaiškinamieji, patikslinamieji arba apozityviniai, atributyviniai ryšiai. Šioje dalyje šalutinis sakiny pažymi daiktavardį (jį atstojantį žodį) ir patikslinantįjį, paaiškinantįjį žodį arba priedėlį:

5. Klebonas tebevaikščiojo verandoje, susirūpinęs naujai ginkluojamais būriais, **naujais viršininkais** — **partorgais**, **komsorgais**, kurie vis dažniau čia lankėsi, zujo CvrR XII 161. 6. Ten nuvažiavęs, susipažinau su **Julija Žymantiene** — **Žemaite**, kuri dar tebegyveno Ušnėnų kaime Jvr 17—18. 7. kartu buvo pasiėmęs ir **savo dukrelę**, **mano mažąją sargę**, kuri sėdėjo jo užpakalyje ant to paties arklio BlčknGK 90. 8. Tretemi po užgimima Kristaus Wieszpaties amžiej, tami miesti giwena **turtingas bet nedoras wiras** wardu **Dioskoras**, kurio moters pagimdžiusi dukteri, pramine Barboru VlnčŽŠ 41. 9. Ilgainiui liko **šešėlis**, vardu tėvas, kuris būtų vėl atgijęs, įgavęs bruožus ir kraujo šilimą, jeigu būtų atsiradęs SlckLD 146.

Žymiai rečiau šalutinis sakiny esti susijęs atributyviniais ryšiais su pažymiuoju žodžiu ir jo nederinamoju pažyminiu:

10. gerinti importo struktūrą, įvežant **tų rūšių žaliavą**, **medžiagas** ir **dirbinius**, kurių gamyba mūsų šalyje susijusi su didesniais kaštais Ts 1966 43. 11. Kur-ne-kur stovėjo **burtininkai** ir **astrologai** su **teleskopais**, aplink

kuriuos rinkosi būriai žmonių, norinčių sužinoti savo ateitį Blčkn AŽ80 161.

Tuo tarpu antroje kalbamų pavyzdžių dalyje pažyminio šalutinis sakinytis esti susijęs su nevienarūšiais prijungiamaisiais pamatais, tarp kurių nėra nei patikslinamųjų ar paaiškinamųjų, nei apozityvinių ar atributyvinių ryšių.

Tačiau ir ši pavyzdžių dalis nėra vienalytė. Remdamiesi tuo pačiu svarbiausiu kriterijumi – prijungiamųjų pamatų savitarpio ryšiais, – ir čia galėtume išskirti bent dvi didžiausias grupes.

Vienai iš tų grupių priklauso pažyminio šalutiniai sakiniai, kurių prijungiamieji pamatai nėra susiję savo tarpe jokiais sintaksiniais ryšiais:

12. jis uždėjo tokį knygelei vardą ir apsirinko tokią formą, kad jo knygelė patiktų plačioms žmonių minioms VšnskR 97. 13. Tada jį kamuoja dar didesnė baimė, atrodo, kad kiti veda tiesiai į pražūtį, kad jie nesugeba išvelgti pavojų, nemoka įsiklausyti šnaresių, kurie atsklinda iš tamsos (Pc) Prgl 1965 7 38.

Antrajai pavyzdžių grupei, kurią mes ir ketiname apžvelgti toliau šiame straipsnyje, priklauso pažyminio šalutiniai sakiniai, turintys prijungiamuosius pamatus, susijusius savo tarpe įvairiais kitais šiame paragrafe nesuminėtais sintaksiniais ryšiais.

Šalutiniai sakiniai, pažymintys abu pagrindinio sakinio predikatyvinio centro narius arba kelias kitas pagrindinio sakinio dalis, susijusias savo tarpe prijungiamaisiais ar kokiais kitais ryšiais

§ 4. Sudėtiniame prijungiamajame sakinyje pagrindinio sakinio dalys esti taip sugrupuotos, o šalutiniame sakinyje skelbiama tokia mintis, kad jis pažymi ne kurią nors vieną daiktavardinę sakinio dalį, bet kelias.

Sintaksiniai prijungiamųjų pamatų ryšiai šio skyriaus pavyzdžiuose esti dvejopi:

1. Prijungiamieji pamatai sudaro vieną predikatyvinį centrą, t.y. – šalutinis sakinytis pažymi tiek pagrindinio sakinio veiksnį, tiek ir daiktavardinį tarinį: jis yra susijęs su šiomis sakinio dalimis abiem iš karto (1. Vienintelis vaistas nuo to susirgimo yra sunkus darbas, kuris ligonį tikrai atgauna BlčknG K259).
2. Prijungiamieji pamatai savo tarpe yra susiję prijungiamaisiais ryšiais arba visi priklauso vienai bendrai sakinio daliai (2. Tepasirodo tik Jonis su Petriu, kuriuodu tą pasakė Sln. 3. Vyras kalbėjo tokius žodžius ir tokiu balsu, kad man net šiurpas nuėjo per nugarą trš.).

1. Pažyminio šalutiniai sakiniai, susiję su pagrindinio sakinio predikatyviniu centru

§ 5. Pažyminio šalutinis sakinytis esti susijęs su abiem predikatyvinio centro nariais tada, kai ir veiksnys, ir tarinys yra daiktavardžiai, kai loginiai ar gramatiniai ryšiai šalutinį sakinį sieja ne su vienu kuriuo nors predikatyvinio centro nariu, o su visu predikatyviniu centru.

a) Dažniausi esti tokie pavyzdžiai, kur abu prijungiamieji pamatai (-predikatyvinio centro nariai, veiksnys ir tarinys) yra vienos giminės, vieno skaičiaus ir kur šalutinis sakinyje stovi po viso predikatyvinio centro, greta tarinio:

1. **Dievas** ir **mana palinksmintoias**, kuriam nussitikiu BrB II 135 2Sml XXII 3. 2. **Vytas jaunas berniokas**, kurio siela nepasitenkina vien tik alga ir kitų pajamų šaltiniais, bet reikalauja iš gyvenimo kažko daugiau KrvLŽ 202. 3. **Sidnis – amerikiečių turistai**, kuris tuo metu, kai prasidėjo karas, buvo Santo Dominge Ts 1965 121.

Šalutinio sakinio ryšys su abiem daiktavardiniais pagrindinio sakinio predikatyvinio centro nariais itin ryškus yra tais atvejais, kai tarp šalutinio sakinio ir tarinio prijungiamojo pamato esti įsiterpusi būdvardinio tarinio grupė, kuri šalutiniam sakiniui neina prijungiamuoju pamatu:

4. **Jono tėvas** – jau seniai miręs, buvęs mūsų **kaimynas**, apsiskaitęs, kurs gyveno ilgą amžių SInt.

Jeigu pagrindiniame sakinyje iš kelių vienarūšių daiktavardinių tarinių vienas esti neiginys, o kitas – teiginys (sujungti priešpriešos jungtuku **ne...bet**), tai šalutinis sakinyje savo turiniu gali sietis tik su veiksniu ir teigiamuoju tariniu, paprastai stoviniu greta šalutinio sakinio:

5. Kiek žinau, **ta senutė** buvo visai ne ragana, kaip žmonės manė, bet gera **žynė**, kuri visiems padėdavo BlčknBGrP 315–316.

Tačiau retoriniame klausime net neigiamoji tarinio jungtis negali apriboti šalutinio sakinio ryšių ir padaryti jį priklausomą tik daliai predikatyvinio centro narių:

6. Tačiau ar **Jonas nėra mūsų brangiausias sūnus**, kurio mokslui mes nieko nepagailėsime!? rš.

Iki šiol peržvelgtuose pavyzdžiuose antrasis prijungiamasis pamatas – tarinys buvo daiktavardis su savo pažymimais (derinamaisiais ir nederinamaisiais) ir priedėliais. Tačiau tie pažyminiai čia jokios įtakos neturi šalutinio sakinio ir prijungiamųjų pamatų savitarpio ryšiams, nes šalutinio sakinio skelbiama mintis neapibūdina, nepatikslina jais pasakytų požymių, o pati iškelia kalbamo tikrovės reiškimo požymį, derantį sąvokoms, pasakytoms tiek tariniu, tiek ir veiksniu. Todėl tuos pažyminius galime išmesti ir keisti prijungiamuosius pamatus vietomis, tuo tik labiau išryškindami šalutinio sakinio ryšius su abiem predikatyvinio centro nariais, bet nė kiek neiškreipdami svarbiausios viso sakinio minties. Pvz.:

(5) Kiek žinau, **žynė**, bet visai ne ragana (...) buvo **ta senutė**, kuri visiems padėdavo.

Greta šių pavyzdžių yra ir tokių, kur tarininis prijungiamasis pamatas neturi jokių pažyminių. Tačiau ir čia tas tarinys iškelia veiksniumi tolygią sąvoką, kuri nereikalauja atskirai patikslinama ar apibrėžiama šalutiniu sakiniu. Todėl ir tokiuose pasakymuose šalutinis sakinyje yra susijęs ne su vienu tariniu, bet su visu predikatyviniu centru:

7. Bei **schitie Magi** pra tas szemes **kunigais** buwa /kuriu prastas szmones wissosu daiktosu klause BrP I 153. 7a. Szalej wadinamoj Galilea, **S. Pilipas** buwa **ukininku** kuri pamates Wieszpats tare; ejk paskuo manęs

VlnčŽŠ 218. 8. **Daugelis** iš Damazo **draugų**, ypač vyresniųjų kursų, buvo **bukagalviai**, kurie norėjo kunigystės amatu susisukt sau geras gūžtas, įgyt plačias parapijas CvrR XII 99. 9. **Pirmasis kursas** – **pasitraukimas**, kurį, anot Maknamaros, „Jungtinės Valstijos visiškai atmeta“ tsp.

Jeigu pagrindinio sakinio tarinys yra pavartotas pačia plačiausia, bendriausia daiktavardžio reikšme, kuri yra platesnė už veiksnio sąvoką, tai pažyminio šalutinis sakinytis bendrą visam predikatyviniam centrui požymį iškelia tik tuo atveju, kai tarinio sąvoką sukonkretina, padaro tolygią veiksnio sąvokai tam tikri pažyminiai:

10. **Naumiestis** tuomet buvo **apskrities centras**, kuriame buvo apskrities administracija, taikos teisėjas, apygardos teismo tardytojas, apskrities kasa ir kt. RscKngn II 273. 11. Mano manymu, **girtuoklis** buvo **baisus žmogus**, kuris lygus budeliui Šmn 77. 12. **Silvestras** buvo **vienatinis jo sūnus**, kurį jis karštai mylėjo MrcnkVJnR I 552. 13. o jų **vardai** yra kasdieninės mūsų kalbos **žodžiai**, apie kuriuos pravartu turėti bent šioki tokį supratimą SblskŽP 86.

Šiai grupei taip pat priklausytų ir tie pasakymai, kur abu pagrindinio sakinio predikatyvinio centro nariai išreikšti tuo pačiu daiktavardžiu:

14. **Jo paklaidos** – **novelės stiliaus paklaidos**, kurias buvo galima lengvai pašalinti CvrR XII 194. 15. Ši **vyriausybė** – **vienintelė teisėta** Laoso karalystės **vyriausybė**, kuri įgaliota spręsti visus svarbius šalies klausimus Ts 1965 193.

Tačiau čia, skirtingai nuo 1–6 pavyzdžių, atmesti tarinio pažyminių negalėtume, nepakeitę šalutinio sakinio ryšių pobūdžio: tai padarius, šalutinis sakinytis liktų susijęs tik su vienu prijungiamuoju pamatu, nes tokiu atveju jam atitenka tų pažyminių vaidmuo. Pvz.:

(14) **Jo paklaidos** – (tokios. – V.B.) **paklaidos**, kurias buvo galima lengvai pašalinti.

Pagrindinio sakinio tarinio jungtis – veiksmazodžio **būti** lytis, – gali turėti savo komponentų: įnagininką **pavarde**, **vardu**, dalyvį **vadinamas**. Tarinio jungtimi gali eiti veiksmazodis **vadinti**. Tačiau dėl to šalutinio sakinio ryšiai su prijungiamaisiais pamatais nesikeičia:

16. Ir Abisuro **patti** wardu buvo **Abiail**, kuri jam pagimde. Akban ir Molid KvB 1755 I 567 (BWSzR I 444) 1NsdK 2 29. 17. **Tas žmogelis** buvo pavarde **Bartkus**, su kuriuo susipažinau dar per aną karę SInt. 18. O **moterischke** Abisur wadinama buwa **Abihail**, kuri iem pagimde Ahaban ir Molid BrB III 5 1Krn II 29. 19. Tos **wisudidesis miestas** wadinos **Ikonium**, kuremi pagonis tiewaj pagimdžiusis dukteri, Tekli pramine VlnčŽŠ 259. 20. **Ta vieta** dabar vadinama **Gaidžio kalnu**, kur ir šiandien tebestovi kelis kartus perstatyta raudona koplyčėlė SInt.

b) Žymiai retesni esti tokie atvejai, kai prijungiamųjų pamatų tvarka yra atvirkščia: kai pagrindinio sakinio pradžioje stovi tarinys, o veiksnys – greta šalutinio sakinio. Prijungiamųjų pamatų giminė ir skaičius čia taip pat sutampa:

1. Buwa tuokart Rima **karejwiu**, **Jurgis**, muczelnika **sunus**, **wiras narsus ir stiprus**, kuri už didžius darbus Ciecorius Jomilestu pramine VlnčŽŠ 132. 2. Jis seniai įtarė, kad visų tų nelaimių **tikrasis kaltininkas** bus ne kas kitas,

tiktai Paudruvės pelkių **velnias Pinčukas**, kuris, matyt, visai pablūdo ir nesiliauja eibes daręs BrtBM 227. 3. **Smulkys** pavarde buvo mūsų **kaimynas**, kuris per žydų velykas neliuob užmiršti atnešti mums mačių Slnt. 4. Širvys pavarde buvo **lentpiūvininkas**, kuris prie Imbarės kelio turėjo lentpiūvę Slnt. 5. **Kizak** rusiškai vadinamas **džiovintas mėšlas**, kuris Rusijos Pietuose ir Kaukaze vartojamas kurui (G. Zimanas) GK 1938 9 142. 6. Šio žodžio **giminaičiai**, be abejo, yra ir lietuvių **tėtė, tėtis, tėtytis, tėtušis**, kurie plačiai giminiuojasi su daugelio kitų kalbų tėvo pavadinimais SblskŽP.

Kartais klausimą, kuris iš dviejų predikatyvinio centro narių yra tarinys, gali lemti ir subjektyvus atskiro individo požiūris:

7. Vienintelės jo **draugės** buvo **senos bobelės**, kurios dabar Kasparą pamėmė į savo nagus ir padarė tokį pamaldų, tokį dievotą, kad iš pernykščio Kasparo nieko ir neliko, gal tik viena pypkė CvrR XII 46.

Mūsų akimis, šiame pasakyme tarinys yra **vienintelės jo draugės buvo**, bet, tur būt, neklystų ir tas, kas tariniu laikytų **buvo senos bobelės**. Tai priklauso nuo predikatyvinės intonacijos pauzės vietos.

Šalutinio sakinio ryšį su visu predikatyviniu centru ir čia pabrėžia galėjimas laisvai kaitalioti veiksnį ir tarinį vietomis. Pvz.:

(1) **Jurgis, mūčelniko sūnus, vyras narsus ir stiprus**, buvo tuokart **Rymo kareiviu**, kurį už didžius darbus ciecorius jo mylysta praminė.

Šitoks veiksnio ir tarinio kaitaliojimas vietomis tik pabrėžia visų a – b skyrelių pavyzdžių šalutinių sakinių ryšį ne su vienu kuriuo nors predikatyvinio centro nariu, bet su visu predikatyviniu centru.

Pastaba. Kad šalutinis pažyminio sakinytis visuose šiuose pavyzdžiuose yra susijęs su dviem prijungiamaisiais pamatais – su visu pagrindinio sakinio predikatyviniu centru, pabrėžia šalutinio sakinio tarinio ir pagrindinio sakinio veiksnio asmens derinimas tokiuose pasakymuose, kur šalutiniam ir pagrindiniam sakiniui bendras veikėjas išreikštas pirmuoju arba antruoju asmeniu:

1. Atsakię Egeas, bene tu esi **Ėdriejus** kurs naują wierą nu Rima ciecoriaus užgintą platini? VlnčŽŠ 96–97.

2. Aš **Gabriėlis**, kurs stoviu Dievo akivaizdoje SJNT 168 LkEv I 19.

c) Tačiau kartais prijungiamųjų pamatų vieta nėra taip lengvai keičiama, kaip iki šiol peržvelgtuose pasakymuose. Tokiuose pavyzdžiuose pagrindinio sakinio tarinys turi komponentą **tai**, dėl kurio labiausiai įprasta veiksnio vieta – sakinio pradžioje, o tarinio – greta šalutinio sakinio. Tačiau ir šiuose pavyzdžiuose šalutinis sakinytis yra susijęs su visu pagrindinio sakinio predikatyviniu centru, nes minėtasis komponentas nieko bendra neturi su šalutiniu sakiniu, o tik paryškina vidinius veiksnio ir tarinio ryšius:

1. J. Balčikonio kartu su mokiniais atlikti **vertimai** – tai geros literatūrinės kalbos **pavyzdžiai**, iš kurių praktiškai mokosi taisyklingos lietuvių kalbos ištisos kartos KK 8 6. 2. Kiekvienas iš jų, kada nors turėjęs pinigų bilietui į negrams skirtą kiną šiose valstijose, savo akimis matė ekrane, kad **Los Anželas** – tai **didelis miestas**, kuris driekiasi lyg didžiulis ratas su žerindiais stipiniais, pavadintais Holivudu, Palm Springsu, Biverli Hilsu Ts 1965 195.

Pastaba. Pažyminio šalutinio sakiny vienam prijungiamajam pamatui (veiksniui arba tariniui) priklauso šiais atvejais:

a) Jeigu tarinys išreikštas daiktavardžiu, nustojusiu savo konkrečios reikšmės, kitaip sakant, kai jis pavartotas savo pačia bendriausia prasme: tokiu atveju šalutinio sakinio uždavinys – apibrėžti, susiaurinti, sukonkretinti tą sąvoką, padaryti ją tolygią veiksnio sąvokai:

1. Mūsų tautininkas, liaudininkas tėra žmogus, kuriam ypačiai rūpi tauta, liaudis, tautos, liaudies reikalai JJRR II 162.

b) Jeigu pažyminio šalutinis sakiny pažymi ne tiek patį daiktavardinį tarinį arba veiksnį, kiek paaiškina jo pažymimąjį komponentą arba šiaip kokį derinamąjį pažyminį, kuris atstoja tą pažymimąjį komponentą (toks, tas, pirmas, paskutinis, vienintelis):

1. Žmona juk tai tokia naktinė gegutė, kuri vyrui įkukuoja ausin, ką tik sumano KrvLŽ 35. 2. Tikras velnias yra tas žmogus, kuris gali tokius dalykus daryti Slnt. 3. Jau-nius buvo pirmas lietuvis, kuris atsidėjęs studijavo savo gimtąją kalbą JJRR II 130.

Jeigu derinamasis pažyminy (pirmas, paskutinis ir pan.) nėra pažymimojo komponento pakaitalas, šalutinis sakiny gali būti susijęs su abiem predikatyvinio centro nariais. Tai žymia dalimi priklauso ir nuo šalutinio sakinio turinio:

4. Čiurlionis – pirmas žymus lietuvių muzikos klasikas, tautinės kompozitorių mokyklos principų skelbėjas, kuris sukūrė pirmąsias lietuviškas simfonines poemas „Miške“ ir „Jūrą“ tsp.

Tarp visų šitų pavyzdžių yra gausybė pereinamojo tipo pasakymų, kur šalutinio sakinio ryšių pobūdis priklauso ir nuo to, kad kiekvienas predikatyvinio centro narys gali eiti ir veiksnium, ir tariniu (vadinasi, ir nuo predikatyvinės intonacijos pauzės vietos). Imkime kad ir tokius pasakymus²:

5. Pirklys buvo japonas, kuriam europiečio užvalkalas labai patiko BlėknaŽ 80 163.

6. Myrrha ira mostis tokia kuri kunu pateptu ažuolayko nuog supuwimo SrvdPS II 239.

5-jame pavyzdyje šalutinis sakiny galėtų būti susijęs su dviem prijungiamaisiais pamatais tuo atveju, jeigu tarinio grupė laikytume buvo japonas. Tada abu predikatyvinio centro nariai su šalutiniu sakiniu būtų susiję tapatingais ryšiais. Bet jeigu japonas laikytume veiksnium (tarinys – Pirklys buvo), susidarytų ypatingi veiksnio ir šalutinio sakinio ryšiai, kurie neleistų šalutinio sakinio susieti su vardine tarinio dalimi (pirklys), nes šalutinis sakiny tuo atveju lyg ir išskiria kalbamą sąvoką (japonas) iš grupės numanomų giminingų sąvokų.

Tuo tarpu 6-me pavyzdyje vaizdas atvirkščias: šalutinį sakinį su abiem predikatyvinio centro nariais būtų įmanoma susieti tuo atveju, kai mostis tokia laikytume veiksnium. Tada tokia čia galėtų būti ir neapibrėžiamasis nežymimasis, šalutinio sakinio nepaaiškinamas įvardis, kuris „nurodo kokį nors vieną neapibrėžtą daiktą arba ypatybę be apibrėžto santykio su konkrečiais daiktais ir ypatybėmis“³. Tokio šalutinio sakinio ryšį su antruoju prijungiamuoju pamatu galėtume ir taip išryškinti:

(6) Mostis tokia yra mira, kuri kūną pateptą ažuolaiko.

O jeigu tariniu laikytume yra mostis tokia, tai įvardis tokia galėtų eiti tik parodomuoju įvardžiu, glaudžiai susijančiu šalutinį sakinį su tariniu.

c) Jeigu tarinys ir pažyminio šalutinis sakiny sudaro tam tikrą įvaizdį:

1. antrajam stilius yra tarsi laukuose lakstanti mergaitė, kuri čia skina gėles, čia lėtai sau vaikštinėja, čia, žiūrėk, šoka šuolį, dėl kurio anas frakuotas ponas oriai susiraukia GK 1934 1–2 3. 2. Kava priminė vandenėlį, kuriame išgręžtas mazginys Ts 1965 285.

d) Jeigu šalutinis sakiny susijęs su tariniu, turinčiu komponentą vienas iš tų ar pan.:

1. Jonas yra vienas iš tų darbo vergų, kurie per savo tekinimo stakles nemato nei poilsio, nei pramogos šnk. 2. Dabartinis tavo sumanymas yra vienas iš tų daugelio projektų, kurie taip ir liko popieryje tsp.

² Sakinio dalies rūšį gali padėti rasti ir kontekstas: tas daiktavardis, kuriuo kalbamas tikrovės reiškinys pristatytas ankstesniame kontekste, ir bus veiksnys.

³ LKG I 693

§ 6. Tik su vienu predikatyvinio centro nariu gramatiniai ryšiai šalutinį sakinį sieja tokiuose pasakymuose, kur jis yra įsiterpęs į patį tą predikatyvinį centrą:

1. **Vienas mano padėjėjas**, kuris man už atlyginimą padėdavo nešti knygas, buvo Juozas Kebešius RscKKngr II 229. 2. **Askaridės**, kurių nebus žmogaus organizme, jeigu bus laikomasi elementarių higienos reikalavimų, yra labai kenksmingos sveikatai parazitinės apvaliųjų šeimos kirmėlės mtrš.

Tačiau šiuose pavyzdžiuose tarp šalutinio sakinio ir predikatyvinio centro antrojo nario nėra išnykęs loginis ryšys: jis savo turiniu nėra taip suaugęs su pagrindinio sakinio veiksmu (2) arba tariniu (1), kad jo nebūtų galima logiškai susieti ir su antruoju predikatyvinio centro nariu, nepažeidžiant tuo pačiu predikatyvinio centro narių savitarpio ryšių ir nepakeičiant arba neiškraipant viso pasakymo minties. Šiuose pasakymuose šalutinis sakinyš iškelia požymį, kuris nėra ne kuriai nors vienai – veiksnio arba tarinio – išskeltai sąvokai, bet abiem. Todėl šalutinį sakinį čia laisvai galime susieti ir su antruoju predikatyvinio centro nariu. Pvz.:

(1) **Vienas mano padėjėjas** buvo Juozas Kebešius, kuris man už atlyginimą padėdavo nešti knygas.

Savaime suprantama, kad ir tarp šių pavyzdžių yra tokių, kurių šalutinis sakinyš, kaip ir § 5 pastabos iliustracijose, yra neatskiriama suaugęs su vienu predikatyvinio centro nariu, kas tik dar labiau pabrėžia aukščiau minėtus loginius ryšius:

3. **Upės galas**, katras arčiau pradžios, vadinamas aukštupys (J. Jablonskis) LKŽ V 414. 4. **Bet žmogus**, kurs atlieka vieną iš tų darbų, dar negali būti pavadintas „geru lietuviu“ Všnkr 76. 5. **O tas kambariukas**, kur tu nori apsigyventi, juk buvo senojo Kiliaus kambariukas SmnttNTP 290.

§ 7. Jeigu predikatyvinio centro narių giminė esti skirtinga, šalutinio sakinio ir prijungiamųjų pamatų gramatiniai ir loginiai ryšiai visiškai sutampa su § 5 a, b, c skyrelių pavyzdžių gramatiniais ir loginiais ryšiais tuo atveju, kai šalutinį sakinį jungia daugiskaitos kilmininko linksnio santykinis įvardis arba giminės kategorijos neturįs jungiamasis žodis:

1. **Plaukagalviai** – smulkios 3–5 cm. **kirmėlės**, kurių galvos galas suplonėjęs ir primena plauką mtrš. 2. **Ketvirtas trobesys** buvo **troba arba svetlyčia**, kame svečius žiemą vaišino DkntLB 39. 3. Ir **žemė** ne žemė atrodo, bet **tikras voratinklis**, kur aplinkui ežios, tvoros sunarpliotos kas žingsnis BrtSA 120.

Jeigu santykinis įvardis yra kokio kitokio linksnio, jo giminė suderinama su tuo predikatyvinio centro nariu, prie kurio stovi šalutinis sakinyš:

4. **Hong-Kongas** yra salelė, kurią valdo Anglija nuo 1842 metų karo BlčknAž 80 129. 5. **Valdomieji „Hoko“ sviediniai** – Amerikos raketos, kurios gaminamos Vakarų Europoje tsp. 6. **Pagrindinis žemaičio maistas**, kuriuo ginamasi nuo bado, – yra bulvės MG 1965 I 32.

Dėl to, kad nesutampa santykinio įvardžio ir predikatyvinio centro narių giminė, šiuose pasakymuose gramatiniai (arba loginiai – plg.: 6) šalutinio sakinio

ryšiai su antruoju predikatyvinio centro nariu yra gerokai išblukę, bet nėra visai išnykę, ką patvirtina ir pasakymai, kur santykinio įvardžio giminė derinama su pirmuoju predikatyvinio centro nariu:

7. Arklys buvo vardu **Balkkartė**, kurį mums atėmė vokiečiai Slnt.

§ 8. Loginiai šalutinio sakinio ryšiai su prepoziciniu predikatyvinio centro nariu neišnyksta ir tada, kai nesutampa tų narių skaičius:

1. Broliškai Kongo liaudžiai Tarybų Sąjungos **laimėjimai** yra įkvepiantis **pavyzdys**, kuris stiprina jos tikėjimą ateitimi ir teikia jai jėgų kovoje prieš imperializmą ir jo pakalikus Ts 1965 178.

2. Pažyminio šalutiniai sakiniai, kurių prijungiamieji pamatai savo tarpe yra susiję prijungiamaisiais ryšiais arba siejasi su viena bendra sakinio dalimi

§ 9. Du arba keli tikrovės reiškiniai, apie kuriuos kalbama tame pačiame vien-tisiniame pagrindiniame sakinyje, gali turėti bendrą požymį, nusakytą to paties pažyminio šalutinio sakinio. Patys tie tikrovės reiškiniai esti nusakyti labai įvairiai.

§ 10. Du tikrovės reiškiniai, kuriems šalutinis sakinyje iškelia bendrą požymį, gali būti pasakyti sudėtinių sakinio dalių nariais.

a) Visų pirma tai sudėtinis veiksnys su prielinksninio valdymo įnagininku – šalutinis sakinyje iškelia požymį, kuris yra bendras tiek vardininku, tiek ir prielinksninio valdymo įnagininku pasakytams tikrovės reiškiniams:

1. Thinau gul **Mesech** ir **Thubal** su **wissu iu Pulku** apskui pakasti, kurie **wissi neappiaustiti**, ir kalawiju uszmushti irą BrB IV 219–220 EzkIPr XXXII 26. 2. konfiskuoti bibliotekos atėjo **policininkas Skruibis** su miestelio **seniūnu Peldžiumi**, kurie su knygų nešuliu iš mūsų namų turėjo sprukti pro gretimą butą Švtr₁, 1965 137. 3. Todėl suko galveles, kaip „sutverti“ reikiamas gyvulių galvas, **Rakevičius** su **Olšausku**, kuriems į talką atėjo skerdikas **Zigmas Račas** tsp.

Cituotuose pasakymuose šalutinio sakinio ryšiai su abiem sudėtinio veiksnio nariais yra labai aiškūs: tą šalutinio sakinio pateiktą požymį abiem prijungiamiesiems pamatams taikyti liepia santykinio įvardžio daugiskaita.

Abu sudėtinės sakinio dalies – veiksnio – nariai gali būti daugiskaitos linksniai, arba šalutinis sakinyje esti prijungtas skaičiaus ir giminės kategorijos neturinčiais jungiamaisiais žodžiais. Šiuo atveju šalutinio sakinio ryšiai su vardininkiniu (pirmuoju) sudėtinio veiksnio komponentu pasidaro lyg ir blankesni, ir, tik remdamiesi visa sakiniu mintimi, galime spręsti, kad šalutinio sakinio iškeltas požymis dera abiem tikrovės reiškinių grupėms:

4. Apie tai kalbės pėkloje **macnieji karžygei** su **sawo pagalbininkais**, kurie **wisi žemyn nuženge**, ir tenay gul tarp neapipjaustitūjų ir kardu žudytūjų BWSzR I 874 EzkIPr 32 21. 5. Bet atsiliepė tikrai **antys** su **gaigalais** ir **kitais balų paukščiais**, kurie ten veisėsi BrtBM 96. 6. Ir šią vasarą per sekmines pas mus apsisistoję **Šimkai** su **Liutkais**, kurie katrais metais atvažiuoja į atlaidus Slnt. 7. Schauket didei **Pustines** ir **Miestai** iūsu, su **kaimais**, kur **Kedar giwen** BrB IV 46 IzjPr XLII 11. 8. Yra **daržas** su **toku mažu nameliu**, kur vasarą galima sėdėti ir džiaugtis SmnttNTP 38.

Vardininkinio ir įnagininkinio komponentų skaičiai gali nesutapti. Todėl santykinio įvardžio skaičius derinamas prie daugiskaitinio įnagininko. Šalutinio sakinio ryšį su vardininkiniu komponentu čia taip pat padeda rasti tik visa sakinio mintis arba kitas to paties teksto vertimas (plg.: 9 ir 10):

9. Thinau gul Assur su *wissomis sawa Szmonemis* aplinkui pakasti, kurie wisi pamuschti ir isch kardo pūle ira BrB IV 219 EzklPr XXXII 22. (10. Tenay gul Assur su *wisu sawo pulku* aplinkuy pakastas, kurie wisi užmuszti ir kardu pūle BWSzR I 874 EzklPr 32 22.) 11. **Hipolitas** kaline **perdietinis** tus stebuklus regiedamas itikieje i Kristusą su *wisajs namiszkiejs sawa* kurius S. Laurinas apkriksztija VlnčŽŠ 178–179.

b) Sudėtinis prielinksninio valdymo esti tarinys (1), paaiškinančiosios grupės narys (2), papildinys (3–5). Šių sudėtinių sakinio dalių komponentais iškeltiems tikrovės reiškiniams šalutinis pažyminio sakinyš taip pat gali pateikti bendrą požymį:

1. Tiktai pasijutom kaip *sesuo* su *broliu*, kuriem reik klajoti po žvaigždėtus tolius BrtSA 280. 2. O vakaro prieblandoje, kai pats nežinai, ko pasiilgti, susirenka kaip gyvi visi tie *bičiuliai*: ne tik *Baltaragis* su savo *dukra* ir *Girdvainis* su *obuolmušiais*, *nelaimingas Jurgutis* su *klastingu Pinčuko šešėliu*, bet ir išmintingasis *Anupras*, ir vargšė *Uršulė*, ir *nenaudėlis Šešelga*, ir *arkliavagis Rauptys*, ir visi kiti, kuriuos prikėliau iš numirusių šios knygos puslapiuose BrtBM 257. 3. Reikėjo parsivežti iš brolio *motiną* su *tėvu*, kuriuodu ten marčiai buvo kaip šapas akyse Slnt. 4. Mačiau *tėvą* su *sūnum*, kurie dabar jau ramiai besišnekučiuoja ir nebeatrodė išgėrę šnk, 5. priešpiečiams išsiverdu tris ar keturis, pietums pasidarau *brotzupę* su *mūzike*, į kurią įdėta taip pat kokie penki kiaušiniai SmnttNTP 349⁴.

c) Šalutinis pažyminio sakinyš gali priklausyti palyginimu išreikštos būdo aplinkybės nariams:

1. Sutaria kaip *šuo* su *kate*, katruodu į vieną maišą sukišti Slnt.

Pastaba. Kad aiškesni būtų a, b, c skyreliuose jau peržvelgtų šalutinių sakinių ryšiai su dviem prijungiamaisiais pamatais – sudėtinės sakinio dalies nariais, – čia pacituosime keletą pavyzdžių, kur šalutinis sakinyš priklauso tik vienam tos sakinio dalies nariui.

Dažniausi esti tokie pasakymai, kur šalutinis sakinyš priklauso prielinksninio valdymo įnagininkui:

1. Bei *Johanan* suns *Kareah*, su *wissais Hoitmanais* kario, kurie pas *ghi* buwa, eme *wissas* atlikuses *Szmones* BrB IV 137–138 JrmPr XLI 16.

2. Atokiau nuo trobos, daugiausia kitoje gatvės pusėje, yra *laidarys* (laidaris), su dažniausiai *ketvirtainėmis* kūtėmis, į kurias įėjimas yra iš vienos, o kartais iš ir dviejų pusių Všnskr 166.

3. *Paspartutas* buvo labai patenkintas tuo jos pasiryžimu, nes bijojo paleisti *Fogą* vieną su *Fiksu*, kuris jam buvo pridaręs tiek jeibių ir galėjo dar daugiau pridaryti BlėknAŽ80 226. 4. Tuo metu atsirado ir inspektorius su sukaitusia *mašininke*, kuri, taukštelėjus delnais, jau iš tolo suriko CvrR II 131.

⁴ Dviem tikrovės reiškiniams bendrą požymį gali išskelti ir toks šalutinis sakinyš, kuris prijungtas santykinio įvardžio vienaskaitai. Tai patvirtina ir tokie pasakymai:

1. Didelė jauno rašytojo galia, kad jis visoje eilėje apysakaičių mums parodo tą *pasaulį*, tuos *žmogaus gyvenimo reiškinius bei aplinką*, kuri, daugelio požiūriu, atrodytų perdaug kasdieniška, nuvalkiota, neįdomi CvrR X 262–263. 2. Matyt, visi mes norim pakilti žemėje savo *pėdsakus*, savo *atminimą*, kokį *ženklą*, kuris pergyventų mus Ts 1965 173.

Žymiai rečiau pažyminio šalutinis sakinytis esti susijęs tik su vardininkiniu sudėtinės prielinksninio valdymo sakinio dalies nariu:

5. Tikslai reikia pagalvoti: **viena moteris lieka su mažais vaikais, kuriai reikia saugotis tamsių, nedorų kaimynų ir policijos RscKKnGn II 29. 6. Sutikau su draugais Mikutį, kurio nebuvau matęs jau keletą metų šnk.**

§ 11. Pažyminio šalutinis sakinytis esti susijęs atributyviniais ryšiais su prielinksninio valdymo grupės vardažodiniais nariais, kurie sudaro frazeologiniam artimą junginį. Prielinksniai – **po, ant**:

1. Bandomieji skridimai kėlė **vieną klausimą po kito**, į kuriuos turėjo atsakyti konstruktoriai ir mokslininkai MG 1965 9 4. 2. Aš jam siunčiau **laišką po laiško**, iš kurių nė vieno jis nespėjęs gauti šnk. 3. Važiavo, traukė **pėsti būriai po būrių**, kuriems ir galo nebuvo matyti trš. 4. Nes zidai buvo paiute /kaip iemus tulas kartu **praraka po praraka** atsiusdawa/ kurie iemus Diewa szodi praneszdawa BrP I 44. 5. Iš tiesų sakau jums, neliks čia **akmens ant akmens**, kurs nebūtų išgriautas SJNT 87 MtEv 24 2. 6. Newiens **akmū neliks ant kito**, kursai nebutu sulauszitas BrB VII 99 MrkEv XIII 2. 7. Už tiesa kalbu jums, jog neatsiliks čia **akmo and akmenia**, kursey nebutu pagriautas ChB II 50 MtEv XXIV 2.

§ 12. Kartais šalutinis sakinytis iškelia požymį, kuris esti taikomas tikrovės reiškiniams, pasakytiems dviem antrininkėmis sakinio dalimis.

a) Šalutinis sakinytis iškelia požymį, kuris yra bendras dviem tikrovės reiškiniams, pasakytiems nederinamuoju pažyminiu ir papildiniu. Abu šie prijungiamieji pamatai priklauso vienai bendrai sakinio daliai – pagrindinio sakinio papildiniui, išreikštam veiksmažodiniu daiktavardžiu:

1. Dasižinojusi apie wajdijimasį **karalaus Portugalijos, sawo sunaus su karalumi Kastilijos, jos anuku**, kurie jau tajsėsi į karę, kelawo sutajkinti VlnčGŠ 4 23.

b) Pažyminio šalutinis sakinytis yra susijęs su papildiniu ir kokia nors aplinkybe: būdo (1), laiko (2), vietos (3–4). Jis iškelia požymį, kuris yra bendras tomis sakinio dalimis pasakytiems tikrovės reiškiniams. Tokie prijungiamieji pamatai turi kiekvienas savo pažymimusius komponentus ir savo tarpe esti susiję sudamuoju jungtuku ir, o šalutinis sakinytis gali prasidėti tiek santykiniu įvardžiu, tiek jungtuku:

1. Pastatęs mane sau ant rankos ir glostydamas jis pasakė **tokiu balsu ir tokius žodžius**, kurių niekadods nepamiršiu BlčknGK 125. 2. Aš atėjau **tokiu laiku** ir su **tokia žinia**, kad tu tikrai neapsidžiaugsi Slnt. 3. Tokiu būdu jie gal kartais turės malonumą sėdėti **tame pat ekipaže** ir su **tuo pačiu vežėju**, kurie minimi mūsų istorijoje Fild II 82. 4. Bernai tam pėsi gerą pusvalandį – perstatinėjo **tuos baldus** ir į **tuos] kambarius**, kuriuos pats ponas nurodinėjo trš.

§ 13. Šalutinis sakinytis iškelia požymį, kuris būdingas tikrovės reiškiniui ar tikrovės reiškiniams, pasakytiems kuriuo nors predikatyvinio centro nariu ir antrininke sakinio dalimi – paprastai papildiniu.

a) Šalutinis sakinytis gali iškelti požymį, būdingą tikrovės reiškiniui, kuris pasakytas sudėtinio tarinio vardine dalimi ir antrininke sakinio dalimi – tiesioginio bei šalutinio valdymo papildiniu:

1. Ir Abrahamas pramine **Sunu**, saw gimusi, **Isaak**, kuri iam Sara pagimde BrB I 51 1Mz XXI 3. 2. Ir anis padare **Karalumi Jerobeam sunu Nebath**, kursai attrauke Israela uszpakalije nog Pono BrB II 215 2Krl XVII 21. 3. Hitlerininkai mūsų **pržiūrėtoju** padarė **vieną vlasovininką**, kuris taip uoliai tarnavo savo viršininkams, kad kaliniai pogrindininkai susitarę vieną tamsią naktį jį patykojo ir nudaigojo trš. 4. JAV pasiuntinys Brazilijoje Linkolnas Gordonas „gorilų“ **perversmą** pavadino **revoliucija**, kuri „amerikiečių požiūriu yra vienas puikiausių XX amžiaus įvykių“ MG 1965 6 24. 5. davė **Enrikas** už **moterį** jų karalų Steponuj **sawo seserį Gizelą**, kuri prilenkė prie Kristaus wirą VlnčGŠ 4 42. 6. Pirm to kelajs metajs buvo wedęs sau už **moterį szw. Kunegundą, kunigajksztitę** Luksemburgo, su kure padare priežadus giwenti nekaltibėje panistės VlnčGŠ 4 41.

Visuose šiuose pavyzdžiuose šalutinio sakinio ryšį su abiem sakinio dalimis paryškina galėjimas sugretinti tarinio vardinę dalį su šalutiniu sakiniu ir tie pasakymai, kur toks sugretinimas neįmanomas, nes šalutinis sakiny yra susijęs tik su viena iš tų dviejų sakinio dalių (plg.: 7):

(5) Davė **Eurikas** karaliui Steponui savo **seserį Gizelą** už **žmoną**, kuri prilenkė prie Kristaus vyrą. 7. Jo pavaduotoju paskyrė **žmogų**, kuris jau buvo dirbęs šiame bare tsp.

b) Šalutinis sakiny estį susijęs su sudurtinio tarinio vardine dalimi, turinčia lyginamąją dalelytę **kaip (lyg)**, ir to paties tarinio veiksmažodinės jungties **žiūri prielinksniu** papildiniu:

1. Kaip į **nereikalingus žmones** kapitalistai žiūri į **bedarbius**, iš kurių valdžia ir piniguočiai su baime kiekvienu metu laukia socialinių riaušių tsp. 2. Mūsų šalyje žmonės yra įpratę į **juodaodžius** žiūrėti kaip į **savo brolius**, kurie, atvykę iš Amerikos, baisiausiai nustemba, nematydami rasiinio barjero tsp.

Čia šalutinio sakinio ryšį su dviem prijungiamaisiais pamatais pabrėžia vėl šitoks pavyzdys, kuriame yra tik vienas šalutinio sakinio prijungiamasis pamatas:

3. Amerikiečiai per ilgus metus yra įpratę žiūrėti į **negrus** kaip į **piliečius**, kuriems nedarbas, blogi butai, ligos, nusikaltimai ir ankstyva mirtis yra „natūralus“ dalykas Ts 1965 194.

c) Šalutinis sakiny pažymi sakinio dalis, kurios iškelia skirtingus tikrovės reiškinius. Prijungiamaisiais pamatais jam gali eiti pagrindinio sakinio veiksnys ir to paties predikatyvinio centro papildinys:

1. Čia matome, kaip **prancūzas kareivis** vejasi **savo priešininką**, kurie abu paskiau bučiuojasi tsp.

§ 14. Šalutinis sakiny pažymi kiekio kilmininką ir jį valdantįjį žodį. Toks šalutinis sakiny kiekio kilmininko valdančiam žodžiui aiškina pažymimąjį komponentą, nors ir nesuderintą su santykiniu įvardžiu skaičiumi, o ryšį su pačiu kiekio kilmininku rodo tai, kad santykinis įvardis suderintas su juo skaičiumi ir gimine:

1. Ujamoji boba, būdama savas žodis, pridera **tan žodžių skaičium**, kurie yra mums ir slavėnams bendri BgRR II 40. 2. Negyveno jie vargingai,

bet ir ne turtingai, ir buvo iš to skaičiaus žmonių, kurie nelabai mėgsta pradėti naują darbą, kad nenustotų to, ką jau turi BlėknHfP 24.

Beje, šalutinio sakinio santykinis įvardis gali būti suderintas su kiekio kilmininko valdančiuoju žodžiu, tačiau tarp paties kiekio kilmininko ir šalutinio sakinio loginiai ryšiai dėl to neišnyksta:

3. Juk kartais sunku pasverti, kas vertingiau: ar **tas visas kompleksas materialinių bei dvasinių gėrybių**, kuris (plg.: kurios taip reikalingos. – V. B.) žmonėms, gyvenantiems rajonuose, nepalankiuose ekonomikai vystyti Švtr 1965 23 5.

Išvados

Peržvelgę dalį pažyminio šalutinių sakinių, susijusių su keliais prijungiamaisiais pamatais, galime padaryti šias išvadas:

Be „Ivedamosiose pastabose“ suminėtu pažyminio šalutinių sakinių, susijusių su vienaarūšiais prijungiamaisiais pamatais ir prijungiamaisiais pamatais, kuriuos pačius sieja atributyviniai arba apozityviniai, patikslinamieji ar paaiškinamieji ryšiai, yra nemaža grupė pasakymų, kur šalutinis sakiny yra susijęs:

1. Su visu pagrindinio sakinio predikatyviniu centru. (Tai paprastai tik aiškinamieji šalutiniai sakiniai, turį jungiamuosius žodžius **kuris**, **kur**. Dažniausiai pagrindinio sakinio tarinio jungtis – veiksmazodžiai **būti** (gali būti ir numanoma), **vadinti(s)**. Jungties komponentu gali eiti įnagininkas **vardu**.)

2. Su dviem sudėtinės sakinio dalies nariais, kurie dažniausiai yra susiję prielinksniu **su**, rečiau – **ant**, **po**. (Tokiais prijungiamaisiais pamatais gali būti ne tik veiksniai, bet ir tariniai, paaiškinančiojo junginio nariai, priedėliai, papildiniai, aplinkybės. Jeigu tokių sudėtinų sakinio dalių komponentais eina daiktavardžių vienaskaitos lytis, santykinis įvardis esti daugiskaitos lyčių. Jeigu šalutinį sakinį prie vienaskaitinių sudėtinės sakinio dalies komponentų sieja vienaskaitinė santykinio įvardžio lytis, tai tada galime ir suabejoti dėl to šalutinio sakinio ryšių su vardininkiniu arba kitu neprielinksniniu sudėtinės sakinio dalies komponentu. Tačiau, kaip rodo atskiri pavyzdžiai, kur pažyminio šalutinis sakiny yra susijęs su vienaarūšėmis sakinio dalimis, net vienaskaitinis santykinis įvardis gali šalutinį sakinį jungti prie skirtingo skaičiaus pažymimųjų žodžių. Abu sudėtinės prielinksninio valdymo sakinio dalies komponentai paprastai esti pagrindinio sakinio pabaigoje, prieš pažyminio šalutinį sakinį. Rečiau jie gali būti išskirti kitų pagrindinio sakinio dalių, arba prielinksninis komponentas stovėti prieš neprielinksninį, kurį vieną tokiu atveju šalutinis sakiny ir tepažymi.)

3. Atskirai paminėtini pažyminio šalutiniai sakiniai, kurie pažymi sudėtinę sakinio dalį – abu kiekio kilmininko junginio dėmenis.

4. Su dviem nevienarūšėmis pagrindinio sakinio dalimis:

a) čia visų pirma išsiskiria du tikrovės reiškinius iškeliančios skirtingų rūšių pagrindinio sakinio dalys, sujungtos sudedamuoju jungtuku **ir**, turinčios kiekviena savą įvardinį komponentą. Šalutinis sakiny gali būti tiek apibūdinamasis, tiek ir nusakomasis.

b) prijungiamaisiais pamatais eina vardinė tarinio dalis ir papildinys, kurie abu iškelia tą patį tikrovės reiškinių, arba veiksnys ir papildinys, prielinksninio valdymo nederinamasis pažymynys ir papildinys, kurie visi iškelia skirtingus tikrovės reiškinius.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1966 m. lapkričio mėn.

S u t r u m p i n i m a i

- BgRR – K. Būga, Rinktiniai Raštai (3 tomai), sudarė Z. Zinkevičius, V., 1958–1962.
- BlčknAŽ80 – J. Verne, Aplink žemę per 80 dienų, vertė J. Balčikonis, K., 1947.
- BlčknBGrP – Broliai Grimai, Pasakos, vertė J. Balčikonis, V., 1954.
- BlčknGK – Dž. Sviftas, Kelionės į tolimas pasaulio žalis Lemuelio Guliverio, pradžioje chirurgo, o paskui kelių laivų kapitono, vertė J. Balčikonis, V., 1957.
- Blčkn HfP – V. Haufas, Pasakos, vertė J. Balčikonis.
- BlkvDLKS – J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, V., 1963.
- Bltš – J. Baltušis (citatos iš laikraščių).
- BrB – Biblia tatai esti Wissas Schwentas Raschtas, Lietuwischkai pergulditas per Jana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziue (VVU Rankraščių skyriaus fotokopija; aštuoni tomai – KRŠD 519–526).
- BrP – Postilla tatai esti Trumpas ir Prastas Ischguldimas Euangeliu... Per Jana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziue Prusdsu... 1591 (I ir II d.).
- BrtBM – Kazys Boruta, Baltaragio malūnas arba kas dėjosi anuo metu Paudruvės krašte, V., 1962.
- BrtSA – Kazys Boruta, Suversti arimai, Devynios eilių ir poemų knygos, V., 1964.
- BWSzR – Bybeles Tai esti: Wisas Szwentas Rasztas Senojo ir Naujojo Testamento i lietuwiszkąjė kalbą iszwerstas... Mieste Halle, 1903.
- ChB II – Biblia Litewska Chylińskiego... Tom II, Poznań, 1958.
- CvrR – Petras Cvirka, Raštai, V., 1949–1957. (Trylika tomų.)
- DknLB – Simanas Daukantas, Lietuvių būdas, Sakalas, 1935.
- DLK – Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko v. universitetas. Lietuvių kalbos katedra, Dabartinė lietuvių kalba. Straipsnių rinkinys. Redakcinė kolegija: J. Kazlauskas, A. Laigonaitė, V. Urbutis, V., 1961.
- Fild – H. Fildingas, Pamestinuko Tomo Džonso istorija, V., 1955. (Du tomai.)
- GK – „Gimtoji kalba“, bendrinės kalbos laikraštis.
- IzjPr – Izajo pranašystė.
- JJRR – J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, V., 1957–1959. (Du tomai.)
- JrmPr – Jeremijo pranašystė.
- Jvr – Jovaras, Neliūdėk, berželi. Proza ir poezija. V., 1955.
- KK – Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, „Kalbos kultūra“, V.
- Krl – Karalių knygos. (Arabiškas skaitmuo prieš sutrumpinimą – knygos nr.)
- Krn – Kronikos. (Arabiškas skaitmuo prieš sutrumpinimą – knygos nr.)
- KrvLŽ – V. Krėvė, Likimo žaismas, V., 1965.
- KV – Keturiasdešimt vergių, V., 1964.
- KvB – Biblia Tai est wissas szwentas Rasztas Seno ir Naujo Testamento, pagal wokiszka perstatima D. Martino Luteraus... Nū kellū Mokytoju Lietuwój Lietuwiszkay perstattyta Ir antą kartą iszspaustas Karalauczue 1755.
- LkEv – Luko evangelija.
- LKGK – Lietuvos TSR Mokslų akademija. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Lietuvių kalbos gramatika, t. I, V., 1965.

- LKŽ — Akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“.
 LM — „Literatūra ir menas“.
 MG — „Mokslas ir gyvenimas“.
 MM — Mūsų mažiesiems, skaitiniai ikimokyklinio amžiaus vaikams ... K., 1961.
 MrckvJnR — Jonas Marcinkevičius, Raštai, V., 1955. (3 tomai.)
 MrkEv — Morkaus evangelija.
 MtEv — Mato evangelija.
 mtrš — Smulkūs tarybinio meto medicininiai raštai.
 Mz — Mozės knygos. (Skaitmuo prieš santrumpą — knygos nr.)
 MžltBP — Eduardas Mieželaitis, Broliška poema, V., 1954.
 NsdK — Karalių nusidavimų knygos (=Kronikos).
 Prgl — „Pergalė“ (žurnalas).
 RscckKngn — Knygnešys, 1864–1904. Redaktorius P. Ruseckas, t. I, laida II, K., 1938; t. II, K., 1928.
 rš — Įvairūs leidiniai iki 1940 m. birželio mėn.
 SblskŽP — A. Sabaliauskas, Žodžiai pasakoja, V., 1965.
 SJNT — Naujasis mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus testamentas. Vertė Juozapas Skvireckas... II pataisyta laida, K., 1936.
 SlckLD — Mykolas Sluckis, Laiptai į dangų, V., 1963.
 Slnt — Salantai.
 Sml — Samuelio knygos. (Arabiškas skaitmuo prieš santrumpą — knygos nr.)
 SmnttNTP — I. Simonaitytė, Ne ta pastogė..., V., 1962.
 SrvdPS — Šywid, Punktay sakimu... herausgegeben von Dr. Franz Specht, Göttingen, 1929.
 Šlt — „Šluota“.
 Šmn — K. Šimonis, Gyvenimo nuotrupos. Atsiminimai, V., 1959.
 šnkK — Šnekamoji kalba. (Kai neaiški kalbėtojo kilimo vieta.)
 Švtr — „Švyturys“ (žurnalas).
 Švtr, — „Švyturys“, Lietuvos Komunistų partijos Kretingos rajono komiteto ir rajono Darbo žmonių deputatų tarybos organas.
 trš — Tarybinio meto raštai.
 Ts — „Tiesa“.
 tsp — Tarybinė spauda (be atskirų sutrumpinimų).
 TTR — Teofilis Tilvytis, Raštai trijuose tomuose, V., 1954–1955.
 VlnčŽŠ — Žiwataj szwętujtu tu kuriu wardajsz žemajcej už wis gieb wadinties... iszspausti Wilniuj 1861. Imprimatur... Mathias Wołonczewski.
 VlnčGŠ — Wisų Metų giwenimaj szwentųjų... Wilniuje... 1859. Iszspausti dalejdo... Wiskupas Žemajcziu Motiejus Wołonczauskis. (Kontrafakcinis XIX a. pab. leidinys.)
 VniPL — A. Vienuolis, Padavimai ir legendos, 1957.
 VšnskR] — P. Višinskis, Raštai, V., 1964.

ОБ ОДНОЙ ГРУППЕ СЛОЖНОПОДЧИНЕННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С ПРИДАТОЧНЫМИ ОПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫМИ, СВЯЗАННЫМИ С НЕСКОЛЬКИМИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ

В. БУДА

Резюме

Сложноподчиненные предложения относятся не только к одному, но и к нескольким присоединяющим центрам. На это уже указывалось в некоторых работах, посвященных вопросам литовского синтаксиса (см.: Влкv DLKS стр. 377 § 135). Но более детальных исследований такого рода до сих

пор у нас не было, хотя эта область представляет несомненный интерес для познания структуры предложения литовского языка.

Одной из очень важных черт вышеуказанного типа подчинения является то, что придаточные предложения могут быть разного рода в зависимости от того, какой член предложения в отдельном присоединяющем центре (в главном предложении, его частях или в главных предложениях) заменяет или объясняет, уточняет и т.п. придаточное предложение.

В данной статье представляется обзор части таких придаточных предложений, род которых не меняется в зависимости от того, что оно принадлежит нескольким присоединяющим центрам. Это – придаточные определительные, связанные с несколькими существительными – присоединяющими центрами.

Придаточные определительные предложения, связанные с несколькими присоединяющими центрами, подразделяются на четыре основные группы. К первой группе относятся такие примеры, где придаточное предложение связано с однородными членами в главном предложении. Ко второй группе относим те примеры, где придаточное определительное связано с приложением или определением и определяемым словом.

Еще одну группу составляют такие примеры, где придаточное предложение относится к присоединяющим центрам (определяемым словам), между которыми нет никаких взаимных синтаксических отношений (это такие существительные, которые являются членами разных главных предложений или разных групп сказуемых в одном главном предложении).

В данной статье разбираются те придаточные определительные, в которых придаточное предложение связано:

1. Со всем предикативным центром.
2. С двумя компонентами сложного члена главного предложения, которые оба – разные явления действительности.
3. С одним членом предикативного центра (именной частью сказуемого) и второстепенным членом главного предложения, которые оба представляют одно и то же самое явление действительности.
4. С двумя второстепенными членами главного предложения, которые чаще всего выражают разные явления действительности.